

УДК 372.8

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.56.10-13>

Олена КОЖЕДУБ, канд. соціол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0001-7332-1727

e-mail: olenakozhedub@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Анна ЛЕВЕНЕЦЬ, канд. психол. наук

ORCID ID: 0000-0001-9253-7224

e-mail: a.e.levenets@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

"МЕТОДОЛОГІЯ ВІЙСЬКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ" ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПСИХОЛОГІВ

Вступ. Повномасштабне вторгнення росії на територію суверенної України детермінувало значні соціальні зрушення, у тому числі і зміни в програмах навчальних дисциплін. У роботі представлено опис навчальної дисципліни "Методологія військово-психологічних наукових досліджень", яка є елементом підготовки майбутніх офіцерів-психологів. Проаналізовано мету, зміст і структуру навчальної дисципліни, охарактеризовано форми організації навчального процесу та описано передбачувані результати.

Методи. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу та узагальнення наукової, довідникової та методичної літератури. Системний аналіз робочої програми навчальної дисципліни дозволив визначити структуру навчальної дисципліни та функції її окремих елементів.

Результати. Необхідність опанування майбутніми офіцерами-психологами змісту навчальної дисципліни "Методологія військово-психологічних наукових досліджень" обґрунтована вимогами Стандарту вищої освіти України спеціальності 053 Психологія. Визначено, що навчальна дисципліна має два модулі – теоретичний і практичний. Формами організації навчального процесу є лекційні та практичні заняття, під час яких майбутні офіцери-психологи опановують теоретичні засади організації військово-психологічних наукових досліджень та розробляють проєкт своєї першої науково-дослідної роботи – курсової роботи. Результатом опанування змісту навчальної дисципліни є формування знань і вмінь щодо визначення об'єкта, предмета, мети та завдань наукового пошуку; розробка плану курсової роботи; підбір валідного психодіагностичного інструментарію; оформлення тексту роботи; підбір та оформлення згідно з вимогами списку використаних джерел.

Висновки. Здійснений структурно-функціональний аналіз змісту навчальної дисципліни "Методологія військово-психологічних наукових досліджень" розкриває особливості підготовки майбутніх офіцерів-психологів.

Ключові слова: дослідження, військово-психологічне наукове дослідження, навчальна дисципліна, структура та зміст навчальної дисципліни, наукова діяльність.

Вступ

Відомо, що війна є тим фактором, який суттєво впливає на всі елементи суспільства, у тому числі і на науку. Війна змінює специфіку діяльності науковців, змінює тематику наукових фундаментальних і прикладних досліджень, суттєво впливає на діяльність науково-педагогічних працівників та організацію освітнього процесу в навчальних закладах. Сьогодні всі сфери українського суспільства перейшли на воєнні рейки. Не стала винятком і військово-психологічна наука, яка за роки війни накопичила значний масив емпіричних даних. Це відомості про найрізноманітніші психічні стани військовослужбовців до, під час та після виконання бойових завдань; психологічні особливості комунікації в сім'ях військовослужбовців – учасників бойових дій; соціально-психологічні особливості реадaptaції військовослужбовців після їхнього повернення з місць примусової ізоляції; особливості психології поведінки з тілами загиблих тощо. Така інформація, у свою чергу, потребує наукового аналізу та узагальнення. Це завдання на майбутнє, яке стоїть перед сьогоднішніми курсантами – майбутніми офіцерами-психологами, котрі навчаються за спеціальністю 053 Психологія у Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка, навчальний план, яких містить таку навчальну дисципліну, як "Методологія військово-психологічних наукових досліджень".

Огляд літератури. Теоретико-методологічні засади психологічних досліджень є однією з популярних тем наукового пошуку вітчизняних науковців-психологів. Зокрема, О. Безверхній досліджує теоретико-методологічні засади самоздійснення особистості в умовах транс-

формаційних змін (Безверхній, 2021); теоретико-методологічні, психолого-педагогічні та науково-валеологічні основи фізичного виховання студентів розроблялися Г. Грибаном (Грибан, 2008); методологічні засади розвитку особистості розкрито В. Панком у його авторській монографії (Панок, 2010). Доктор психологічних наук В. Бочелюк обґрунтовував теоретико-методологічні засади професійної підготовки психологів (Бочелюк, 2010). Цікавим є колективне монографічне дослідження теоретико-методологічних засад української психологічної науки (Гейко, 2019). Особливої уваги заслуговує методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології, яке було здійснено А. Фурманом (Фурман, 2013). І це неповний перелік тематики наукових досліджень теоретико-методологічного характеру.

Зауважимо, що сучасні інтернет-ресурси пропонують читачам, у тому числі і майбутнім офіцерам-психологам, ряд джерел навчально-методичного характеру, серед яких: "Методика та організація наукових досліджень із психології" (В.Й. Бочелюк, & Бочелюк, 2008); "Теоретико-методологічні проблеми психології" (Крюкова, 2020); методичні рекомендації з освітньої компоненти для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія "Методологія наукових досліджень" (Пирог, 2022); навчально-методичний посібник "Методологія та методи психологічного дослідження" (Турініна, 2018) Серед публікацій теоретико-методологічного характеру вирізняється публікація В. Шимко на тему "Методологія досліджень психології діяльності: аналіз усталених підходів та пошук перспектив", у якому автор започатковує методологічний

дискурс з опорою на неklasичну – глибинну психологію (Шимко, 2007). Особливої уваги заслуговує збірник наукових праць, у якому були оприлюднені результати теоретичних і прикладних психологічних досліджень у галузі теорії та методології психології (Музика, & Дем'ячук, 2012).

Як слушно зазначає у своїй роботі В. Панок, українська психологічна наука зазнає радикальних змін. Останні стосуються не тільки предметного поля досліджень. Відбувається переосмислення такого соціально-психологічного явища, як війна. Відбувається трансформація методології психологічної науки та психологічних досліджень. Кожна війна має свій специфічний глибокий і яскраво виражений культурно-психологічний контекст, специфічні смисли і наративи для всіх її учасників, а отже, специфічні наслідки травмування, специфічні когнітивні стратегії як на рівні особистості, так і на рівні спільноти (Панок, 2023). Тому важливо озброїти майбутніх офіцерів-психологів дієвими засобами психологічного дослідження та психологічної допомоги. Програма підготовки майбутніх офіцерів-психологів дозволяє вирішити ці завдання. Зокрема, навчальна дисципліна "Методологія військово-психологічних наукових досліджень" формує в них компетенції з організації та проведення таких досліджень. А навчальні дисципліни "Військова психологія" та "Психологічне забезпечення" озброюють їх знаннями щодо сутності індивідуально-психологічних та соціально-психологічних явищ у військовому середовищі.

Мета статті полягає в змістовно-функціональній характеристиці навчальної дисципліни "Методологія військово-психологічних наукових досліджень", її ролі та місця в системі підготовки майбутніх офіцерів-психологів.

Методи

Реалізація мети дослідження спонукала до використання методів аналізу, синтезу та узагальнення теоретичних положень, у яких розкриваються основи організації та проведення наукових психологічних досліджень.

Результати

Здобуваючи вищу освіту у вищому військовому навчальному закладі, майбутні офіцери-психологи формують не просто систему наукових знань, вони формують науковий світогляд, під яким зазвичай розуміють систему філософських, економічних і соціально-політичних та інших поглядів. Відомо, що світоглядні ідеї пронизують всі форми суспільної свідомості, що об'єднують в єдину і цілісно-орієнтаційну систему. Сукупність світоглядних ідей, що пояснюють сутність і закони розвитку природи, суспільства, мислення, оформлюються у свідомості майбутніх офіцерів-психологів у вигляді поглядів, переконань, припущень, гіпотез, аксіом, провідних ідей та основних понять психологічної науки.

Формуванню наукового світогляду майбутніх офіцерів-психологів сприяє і навчальна дисципліна "Методологія військово-психологічних наукових досліджень", яка входить до навчального плану підготовки військових психологів першого (бакалаврського) рівня та викладається на третьому курсі. Введення цієї навчальної дисципліни до навчального плану майбутніх офіцерів-психологів зумовлено необхідністю опанування майбутніми офіцерами-психологами алгоритму організації та проведення військово-психологічних наукових досліджень, адже саме на третьому курсі майбутні офіцери-психологи починають працювати над своїм першим науковим дослідженням – курсовою роботою.

Зазначимо, що "Методологія військово-психологічних наукових досліджень" викладається в обсязі трьох кредитів (90 год), з яких 46 год аудиторних занять та 44 год самостійної підготовки. Ця навчальна дисципліна

складається з двох модулів. *Перший* присвячений вивченню теоретичних засад організації та проведення військово-психологічних наукових досліджень. *Другий* передбачає опанування технологічних аспектів організації військово-психологічних наукових досліджень. Конструюючи структуру та зміст цієї навчальної дисципліни, кафедра військової психології та педагогіки ВІКНУ виходила з того, що майбутні офіцери-психологи, як визначено стандартом вищої освіти України за спеціальністю 053 "Психологія" галузі знань 05 "Спеціальні та поведінкові науки", повинні бути здатними самостійно планувати, організовувати й здійснювати психологічне дослідження та використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій, за допомогою якого збирати та критично опрацьовувати отримані емпіричні дані, а також вміти аналізувати, систематизувати й узагальнювати інформацію, робити аргументовані висновки та рекомендації (Міністерство освіти..., 2019). Зазначені компетенції з успіхом формуються у майбутніх офіцерів-психологів під час опанування змісту навчальної дисципліни "Методологія військово-психологічних наукових досліджень". Логічним завершенням опанування курсантами змісту цієї навчальної дисципліни, на думку розробників, мав стати проєкт курсової роботи.

Коротко охарактеризуємо зміст тем навчальної дисципліни. У *першій темі* "Наука і наукові дослідження в сучасному світі" майбутніх офіцерів-психологів знайомлять з виникненням та еволюцією такого соціального інституту, як наука з теоретичними та методологічними принципами наукового пошуку (у т. ч. і військово-психологічного). *Друга тема* "Основи військово-психологічного наукового дослідження" має на меті сформулювати у майбутніх офіцерів-психологів уявлення щодо видів, структури військово-психологічного наукового дослідження та основних методів збору емпіричних даних. *Третя тема* знайомить їх зі структурою програми військово-психологічного наукового дослідження. Зокрема, майбутні офіцери-психологи вчатьсЯ обґрунтовувати проблему наукового пошуку, визначати об'єкт та предмет дослідження, висувати гіпотезу, формулювати мету та завдання дослідження. У процесі розкриття змісту цієї теми, науково-педагогічні працівники кафедри допомагають майбутнім офіцерам-психологам структурувати зміст свого наукового пошуку, підбирати наукові джерела, здійснювати їхній аналіз та узагальнення. Одним з елементів наукового пошуку є розробка програми наукового дослідження, що є змістом *четвертої теми* навчальної дисципліни. На практичному занятті майбутні офіцери-психологи вчатьсЯ розробляти програму власного військово-психологічного наукового дослідження. Тематику наукового пошуку майбутніх офіцерів-психологів розробляє кафедра військової психології та педагогіки ВІКНУ. Вона різноманітна й охоплює значний спектр військово-психологічних теоретичних та прикладних проблем.

Наведемо декілька прикладів тем курсових робіт, які пропонує кафедра військової психології та педагогіки майбутнім офіцерам-психологам для їхнього військово-психологічного наукового дослідження. Зокрема, це: "Психологічні чинники емоційного вигорання військовослужбовців ЗСУ", "Особистісні зміни учасників бойових дій під впливом бойового стресу", "Особливості емоційно-вольової сфери учасників бойових дій", "Арт-терапія як засіб психологічної допомоги військовослужбовцям – учасникам бойових дій", "Соціально-психологічні чинники девіантної поведінки учасників бойових дій", "Стратегії поведінки військовослужбовців в конфліктній ситуації", "Психодіагностика ціннісних орієнтацій військо-

вослужбовців", "Особливості копінг-стратегій військово-службовців ЗСУ" тощо.

Науково-педагогічні працівники кафедри у процесі викладання вказаної дисципліни концентрують свої зусилля на тому, щоб сформувати у курсантів високу культуру наукової праці, одним з елементів якої є граматично правильне оформлення тексту наукової роботи та списку використаних джерел. Такий список оформлюється відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 (Книжкова палата України..., 2016). Це завдання реалізується під час окремого практичного заняття.

Зауважимо, що згідно зі стандартом вищої освіти України за спеціальністю 053 "Психологія" галузі знань 05 "Спеціальні та поведінкові науки" одним із результатів навчання визначено презентацію результатів власних досліджень в усній або письмовій формі для фахівців та для нефахівців (Міністерство освіти..., 2019). Для досягнення таких результатів розробники зазначеної навчальної дисципліни долучили до її змісту практичне заняття на тему "Оформлення та оприлюднення результатів військово-психологічного наукового дослідження". Це заняття має на меті сформувати у курсантів вміння презентувати отримані результати наукових досліджень у вигляді наукових доповідей, презентацій, тез та наукових статей.

На нашу думку, вдалим є той факт, що опанування вказаного освітнього компонента збігається з проведенням у ВІКНУ щорічної науково-практичної конференції "Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє", яка є платформою для представлення майбутніми офіцерами-психологами науковій спільноті результатів своїх військово-психологічних наукових досліджень. Таке представлення має вигляд тез наукових доповідей, які розміщують на сайті вищої військової навчальної заклади. *Теза* – короткий за обсягом текст, який написаний у науковому стилі та містить результати певного (теоретичного або емпіричного) дослідження. Майбутні офіцери-психологи під час написання своїх тез повинні прагнути їхньої змістовності та самодостатності. Думки, які вони хочуть донести до читача, мають бути лаконічними та аргументованими. Під час оформлення тез науково-педагогічні працівники кафедри стежать за тим, щоб текст цієї роботи був структурований і містив такі елементи, як: вступ, мета, аналіз та висновки.

Зауважимо, що майбутні офіцери-психологи, за бажанням, можуть взяти участь у конкурсі наукових робіт або ж опублікувати наукову статтю у науковому часописі. Така наукова активність позитивно впливає на рівень їхньої підготовки.

Дискусія і висновки

Навчальна дисципліна "Методологія військово-психологічних наукових досліджень" формує у майбутніх офіцерів-психологів цілий комплекс спеціальних (фахових, предметних) компетенцій, які є наріжним каменем їхньої успішної професійної діяльності. Знання, отримані під час вивчення змісту цієї навчальної дисципліни, допоможуть майбутнім офіцерам-психологам методично правильно організувати наукове дослідження, а отримані емпіричні дані лянуть в основу науково обґрунтованих психологічних практик – психологічної допомоги, психологічної корекції, психологічної консультації. Такий досвід зорієнтований у майбутнє, адже по закінченні війни психологічна професійна спільнота, у тому числі й військово-психологічна, матиме багато роботи, ефективність якої цілком залежатиме від її наукової обґрунтованості.

Внесок авторів. Олена Кожедуб – написання (оригінальна чернетка); Анна Левенець – написання (перегляд і редагування).

Список використаних джерел

- Безверхній, О.С. (2021). *Теоретико-методологічні засади самоздійснення особистості в умовах трансформаційних змін*. Твори.
- Бочелюк, В.І., & Бочелюк, В.В. (2008). *Методика та організація наукових досліджень із психології*. Центр учбової літератури.
- Бочелюк, В.І. (2010). *Теоретико-методологічні засади професійної підготовки психологів*. Класичний приватний університет.
- Гейко, Є.В. (Ред.). (2019). *Теоретико-методологічні засади української психології*. Авангард.
- Грибан, Г.П. (2008). *Теоретико-методологічні, психолого-педагогічні та науково-валеологічні засади комплексного і системного вирішення завдань фізичного виховання студентів*. Рута.
- Книжкова палата України імені Івана Федорова. (2016). *Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання*. ДСТУ 8302:2015. ДП "УкрНДНЦ".
- Крюкова, М.А. (2020). *Теоретико-методологічні проблеми психології*. Національний університет "Одеська юридична академія".
- Міністерство освіти і науки України. (2019). *Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 "Психологія"*. (від 24.04.2019 р. № 565). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
- Музика, О.Л., & Дем'янчук, Ю.Ю. (Ред.). (2012). *Психологічні дослідження*. Вип. 4. Житомирський державний університет імені Івана Франка. <https://core.ac.uk/download/pdf/42973659.pdf>
- Панок, В.Г. (2010). *Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку*. Технодрук.
- Панок, В.Г. (2023). Психологічні дослідження в умовах війни: проблеми і завдання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(1), 1–12.
- Пирог, Г.В. (2022). *Методологія наукових досліджень*. Житомирський державний університет імені Івана Франка..
- Турніна, О.Л. (2018). *Методологія та методи психологічного дослідження*. ДП Видавничий дім "Персонал".
- Фурман, А.В. (2013). *Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології*. Економічна думка.
- Шимко, В.А. (2007). Методологія досліджень психології діяльності: аналіз усталених підходів та пошук перспектив. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, УЦЗУ, Вип. 1, 346–354.

References

- Bezverkhniy, O.S. (2021). *Theoretical and methodological foundations of self-realization of the individual in conditions of transformational changes*. Writings.
- Bochelyuk, V.Y., & Bochelyuk, V.V. (2008). *Methodology and organization of scientific research in psychology*: Center of educational literature.
- Bochelyuk, V.Y. (2010). *Theoretical and methodological principles of professional training of psychologists*. Classic. private university.
- Furman, A.V. (2013). *Methodology of paradigmatic research in social psychology*. Economic thought.
- Heiko, E.V. (Ed.) (2019). *Theoretical and methodological foundations of Ukrainian psychology*. Vanguard.
- Hryban, H.P. (2008). *Theoretical-methodological, psychological-pedagogical and scientific-valeological principles of complex and systematic solution of the problems of physical education of students*. Ruta.
- Knyzhkova palata Ukrainy imeni Ivana Fedorova. (2016). *Bibliographic reference. General provisions and rules of drafting*. DSTU 8302:2015. SE "UkrNDNC".
- Kryukova, M.A. (2020). *Theoretical-methodological problems of psychology*. Odesa Law Academy National University.
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019). *Standard of higher education of Ukraine in the field of knowledge 05 Social and behavioral sciences, specialty 053 "Psychology"*. (from April 24, 2019, No. 565). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>
- Muzyka, O.L., & Demyanchuk, Yu.Yu. (Ed.) (2012). *Psychological research*. Iss. 4. Zhytomyr Ivan Franko State University.
- Panok, V.G. (2010). *Practical psychology. Theoretical and methodological foundations of development*. Technoprint.
- Panok, V.G. (2023). Psychological research in the conditions of war: problems and tasks. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 5(1), 1–12.
- Pyroh, H.V. (2022). *Methodology of scientific research*. Zhytomyr Ivan Franko State University.
- Turynina, O.L. (2018). *Methodology and methods of psychological research: teaching method*. SE "Ed. "Staff" house.
- Shymko, V.A. (2007). Methodology of research in the psychology of activity: analysis of established approaches and search for perspectives. *Problems of extreme and crisis psychology*, UCSU, Vol. 1. 346–354.

Отримано редакцією журналу / Received: 21.10.23

Прорецензовано / Revised: 27.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 30.11.23

Olena KOZHEDUB, PhD (Sociol.), Assoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0001-7332-1727
e-mail: olenakozhedub@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Anna LEVENETS, PhD (Psychol.)
ORCID ID: 0000-0001-9253-7224
e-mail: a.e.levenets@knu.ua
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**ACADEMIC DISCIPLINE
"METHODOLOGY OF MILITARY PSYCHOLOGICAL SCIENTIFIC RESEARCH"
AS AN ELEMENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PSYCHOLOGIST OFFICERS**

Background. *The full-scale invasion of Russia on the territory of sovereign Ukraine determined significant social changes, including changes in the programs of educational disciplines. Thus, the author team of this publication presents the reader with a description of the educational discipline "Methodology of military psychological scientific research", which is an element of the training of future psychological officers. The authors analyzed the purpose, content, structure of the educational discipline, characterized the forms of organization of the educational process, and described the expected results.*

Methods. *The article uses the methods of analysis, synthesis and generalization of scientific, reference and methodical literature. The systematic analysis of the work program of the educational discipline allowed to determine the structure of the educational discipline and the functions of its individual elements.*

Results. *The need for future psychologist officers to master the content of the educational discipline "Methodology of military psychological scientific research" is justified by the requirements of the Standard of higher education of Ukraine, specialty 053 Psychology. It was determined that the educational discipline has two modules – theoretical and practical. The forms of organization of the educational process are lectures and practical classes, during which future psychological officers master the theoretical principles of the organization of military psychological scientific research and develop the project of their first scientific research work – a coursework. The result of mastering the content of the academic discipline is the formation of knowledge and skills regarding the definition of the object, subject, goal and tasks of scientific research; development of a coursework plan; selection of valid psychodiagnostic tools; design of the work text; selection and design, in accordance with the requirements, of the list of used sources.*

Conclusions. *The structural and functional analysis of the content of the educational discipline "Methodology of military psychological scientific research" carried out in the scientific publication reveals the peculiarities of the training of future psychological officers.*

Keywords: *research, military psychological scientific research, educational discipline, structure and content of educational discipline.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.